

Куценко В.І.
д.е.н., проф.,
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України»,
м. Київ

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ «ЗЕЛЕНЕ ЗРОСТАННЯ»

«Не існує досягнення, яке
не можна було б покращити»
С. Рамішвілі

В статті розкривається роль сільського туризму у забезпеченні зростання робочих місць на селі, у зростанні добробуту сільських жителів, у відродженні сільських територій.

Ключові слова: сільський, зелений туризм, моделювання.

Вступ. Останнім часом досить гострою проблемою є збереження довкілля та його покращення. Як свідчить досвід багатьох європейських країн, цьому сприяє розвиток сільського зеленого туризму. У багатьох країнах він став сегментом нової природоохоронної моделі. В Україні для його розвитку придатні практично всі регіони. Саме в селі спостерігається поєднання природних, рекреаційних ресурсів, гостинність жителів, унікальне поєднання культури, побуту, історії, традицій тощо.

На початку ХХІ ст. індустрія сільського туризму визначається експертами Всесвітньої туристичної організації як найбільш динамічно розвиваючий сектор світового туристичного господарства. Соціологічні дослідження, що регулярно проводяться Європейською федерацією фермерського і сільського господарства, засвідчують, що:

- 35,2% сільських туристів „утекли” від напруженого ритму міського життя, занурившись у неквапливий сільський побут;
- 20,2% – поєднали відпочинок з активними самодіяльними подорожами з метою знайомства з історико-культурною спадщиною регіону;
- 17,3% – основною метою мали прагнення відпочинку на природі;
- 10,4% – надали перевагу відпочинку з сім’єю і більше уваги приділили родині і дітям;
- 5,0% – обрали сільський туризм з метою зайнятись спортивним туризмом і використання дешевої нічліжної бази;
- 11,9% – послуговувались іншими пріоритетними цілями [7, с. 13].

Розвиток сільського туризму сприяє активізації місцевої економіки, створює можливості для збільшення малого бізнесу, створює додаткові культурні пам’ятки на основі демонстрації туристам особливостей повсякденного життя селян, розвитку ремесел.

Порівняльно висока трудомісткість туризму, залучення великої кількості малокваліфікованої робочої сили створює додаткові робочі місця з достатньо високою оплатою праці, особливо в районах обслуговування іноземних туристів. Місцеві жителі отримують можливість продавати знання про свою країну. Приміром, інститут

місцевих гідів отримав розвиток практично в усіх місцях, цікавих для іноземців. Уряди багатьох країн підтримують своїх громадян, узаконивши інститут „гідів”. У багатьох країнах, приміром, у національні парки потрапити можна лише з провідником із місцевого населення.

Сільський туризм пом'якшує статеву нерівність. Адже в туризмі серед працюючих переважають жінки.

Сільський туризм створює конкурентне середовище для бідних регіонів, в яких відсутня інша можливість вийти на міжнародний ринок, використовуючи свої природні ресурси і культурне різноманіття. Цей вид діяльності заставляє шукати все нові території і нові види застосування для рекреаційних ресурсів (що зумовлює зародження нових видів туризму). Мультиплікативний ефект має найбільше значення саме для бідних верст населення тощо.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Все це створює високий ступінь потенціалу для виробництва туристичного продукту. У багатьох розвинутих країнах світу сільський туризм розвивається вже півстоліття, тоді як в Україні – менше 20 років. Його появі, активному розвитку сприяв інтенсивний спосіб життя урбанізованих міст, а також популяризація відпочинку міських жителів у рекреаційних зонах сільських територій. Поширення сільського туризму може надати імпульс для розвитку трудомістких і нетрадиційних сільськогосподарських виробництв або сприяти їх відродженню. Тому цій проблемі приділяють багато уваги науковці. Серед них слід виділити роботи Заставецької О.В., Любіцевої О.О., Мальської М.П., Руденка В.П. та ін. Однак, у них недостатня увага приділена розвитку сільського туризму у контексті формування та реалізації моделі „зелене зростання”, що є особливо важливим у забезпеченні сталого розвитку. Тому **цілями статті** є пошук шляхів цієї активізації розвитку сільського туризму в контексті реалізації моделі „зелене зростання”.

Виклад основного матеріалу. Сільський туризм – це вид туристичної діяльності, що включає відпочинок у сільській місцевості, знайомство з природою і культурою та передбачає, за бажанням туриста, участь у сільськогосподарських роботах. Тим самим він відіграє важливу соціально-економічну роль, особливо нині, коли спостерігається ускладнення життя селян. Він є набагато ефективнішим способом підвищення добробуту селян у порівнянні з іншими видами діяльності.

А тому такий вид туризму здатний сприяти відродженню та розвитку плідництва, овочівництва, хмелярства, садівництва, бджільництва, ставкового господарства (рибництва) та інших. Він є свого роду своєрідний „соціальний амортизатор” в умовах реструктуризації аграрного сектора економіки. Це стає можливим за умови добровільної участі споживача сільського туристичного продукту у процесі збору чи вирощування врожаю, заготівлі кормів, у догляді за худобою, домашньою птицею, бджолами тощо. При цьому оплата за таку роботу може частково чи навіть повністю компенсувати витрати на придбання сільського туру. Звідси сільський зелений туризм сприяє не лише створенню нових робочих місць, а й підвищенню якості життя та гармонійного розвитку громади. Адже міські жителі прийдуть відпочивати в село лише за умов, коли там, перш за все, чиста природа.

Сільська місцевість володіє для цього потужним природно-ресурсним і культурно-історичним потенціалом. Особливо міських жителів приваблюють села, розміщені в Криму, Карпатах, у безпосередній близькості від лісових масивів, озер, річок. Ці регіони є найбагатшими за рекреаційними ресурсами. Так, із загального обсягу природних ресурсів на рекреаційні в Автономній Республіці Крим припадає 29,6%, в Закарпатті – 28,6, на Івано-Франківщині – 18,5%. Закарпаття, Львівщина, Івано-Франківщина багаті і на водні ресурси, на які в кожній із них відповідно припадає 37,5; 22,7 і 33,3% ресурсного потенціалу.

Сільський зелений туризм*, як відомо, вперше появився у Франції та Швейцарії. Після цього активно він став розвиватись в Австрії, Великобританії, Німеччині, Угорщині, Польщі та інших країнах. Останнім часом він набув активного розвитку і в Україні, зокрема, на Закарпатті, Львівщині, Івано-Франківщині, Київщині тощо. Головною метою, яку переслідували організатори сільського зеленого туризму, була підтримка освоєння територій на досягнутому рівні засобами туризму через зміну виробничих функцій поселень. Цей вид туристичної діяльності зорієнтований не стільки на отримання високих прибутків, скільки на підтримку системи розселення та закріплення населення у віддалених від великих міст і агломерацій регіонах. Хоча в країнах, де він набув активного розвитку, сільський туризм став важливим чинником економічного зростання. Приміром, у Греції він став одним із головних секторів економіки. Тут зайнято 20% економічно активного населення, створюється 8% ВВП [7, с. 13]. В Україні він представлений малими чи сімейними підприємствами. Сьогодні, коли на селі зникли колективні господарства, які були основним роботодавцем сільського населення, різко зросло безробіття. Розвиток сільського зеленого туризму цю проблему дещо пом'якшує. А це, в свою чергу, сприяє закріпленню у сільській місцевості молоді, збереженню сформованої системи розселення та відновлення демографічного потенціалу сіл депресивних регіонів України. Тож не дивно, що в окремих регіонах розробляють програму щодо розвитку цього виду туристичної діяльності. Приміром, така програма розробляється в Закарпатській області на 2011-2015 рр., де сільське безробіття залишається досить високим. Подібні програми розробляються й в інших регіонах, передбачаючи розширення бажаних відпочивати в сільській місцевості не лише громадян України.

Якщо ж орієнтуватися на іноземного споживача, то це потребуватиме серйозного перегляду всієї суті самого поняття «туристична послуга» як такої. Адже сучасний рівень комфорту на селі не може задовольнити потреби іноземного туриста, який їде в Україну перш за все за враженнями, для отримання яких практично в усіх регіонах є достатньо ресурсів. Однак сьогодні наявні туристичні можливості щодо прийому іноземних туристів у сільській місцевості не використовуються в повній мірі. Від цього Україна несе великі втрати.

Розвиток туристичної сфери в сільській місцевості уповільнюється відсутністю належної дорожньої інфраструктури на основних автомагістралях, в результаті чого не завжди туристи мають змогу зупинитись для відпочинку та харчування в належно обладнаних місцях. Змінити ситуацію на краще можна лише запровадженням радикальних змін щодо державного господарювання, будівництвом належної дорожньої інфраструктури. Туристи при виборі місця туристичного відпочинку цікавляться вартістю та якістю послуг, наявністю зручностей. Сьогодні в наших селах стан інфраструктури туристичного спрямування не відповідає нагальним потребам відпочиваючих. В результаті стан туристичного сервісу також не відповідає вимогам сьогодення.

Розвиток туристичної сфери на селі можливий за умови створення якісно нової системи господарювання. Базою для цього є економічна зацікавленість як безпосередніх власників закладів, так і їх трудових колективів, тобто отримання ними реальних прибутків, які можуть використовуватись на власний розсуд.

Відтак пошук механізмів стимулювання сільських, зокрема, багатих рекреаційними ресурсами територій лежить у площині розробки оптимальних шляхів розвитку сільського туризму, формування концепції сільського розвитку, в основі якої

* До цього часу у світі не існує єдиної універсальної концепції сільського туризму.

лежить багатofункціональність села, різноукладність сільської економіки, деаграризація сільської місцевості.

Кожна країна, як відомо, зацікавлена в тому, щоб розвивати не «топ-тури» (адже вони в Україні, як правило, спричинені нестабільною економічною ситуацією в нашій країні), а в'їзний туризм. Останнім часом і в Україні переважає кількість іноземних туристів, які відвідали Україну (табл.).

У більшості держав закордонний туризм посідає останнє місце. Приміром, в Японії з 15 тис. турів лише 5% організують поїздки за її межі, решта – працюють на іноземний та внутрішній, тобто на в'їзний туризм. Саме останній має сприяти створенню додаткових робочих місць, у тому числі в сільській місцевості, а також валютних надходжень.

Таблиця 1

Динаміка туристичних потоків, тис.

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009 до 2000, %
Кількість громадян України *	13422	14729	14795	15488	16454	16875	17335	15499	15334	115
Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну	6431	10517	12514	15629	17631	18936	23122	25449	20798	323
Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України**	2014	2265	2857	1890	1826	2206	2864	3042	2290	113
у тому числі										
іноземні туристи	378	418	591	436	327	299	373	373	282	75
туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	285	302	344	442	567	868	336	1282	914	321
внутрішні туристи	1351	1545	1922	1012	932	1039	2155	1387	1094	81
Кількість екскурсантів	1644	1992	2691	1502	1705	1769	2393	2406	1909	116

Джерело [8, с. 498]

*Найбільшою популярністю серед громадян України у 2009 році користувалася Російська Федерація, а також Польща, Молдова, Угорщина, Білорусь, Румунія, Туреччина, Словаччина, Єгипет, Німеччина та Чеська Республіка.

**Серед іноземців, які відвідали нашу країну, переважали громадяни Російської Федерації, Молдови, Білорусі, Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини, Німеччини, Сполучених Штатів Америки та Узбекистану.

Україна з давніх часів славилась у світі красою та мальовничістю своїх пейзажів. І це має стати основою активізації розвитку сільського зеленого туризму не лише як форми самозайнятості сільських жителів, дієвого інструменту створення нових робочих місць та соціальної інфраструктури, але і як формування шляху до поліпшення навколишнього середовища за рахунок ефективного використання природно-ресурсного потенціалу села, підвищення ролі сільських громад у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку їх населених пунктів.

Досвід багатьох країн Європи свідчить, що розвиток соціальної інфраструктури в сільській місцевості, будівництво, модернізація та обладнання водопровідних станцій (водозбір, зберігання, підготовка води), водопровідних мереж, очищення комунальних стоків у сільській місцевості, будівництво, модернізація та оновлення доріг у селах) – все це позитивно впливає на стан довкілля, на поліпшення навколишнього середовища, на приваблення сюди (у села) відпочиваючих.

У сільській місцевості останнім часом відкриваються музеї, де зберігаються й експонуються предмети пам'яток історії матеріальної і духовної культури, просвітницької діяльності, які можуть стати важливим фактором розвитку туристичного бізнесу в сільській місцевості. Водночас розвиток сільського туризму сприяє збереженню соціальної та економічної ролі села як джерела національної культури, традицій, звичаїв. Досвід Європейських країн свідчить, що для відпочиваючих привабливими є й села, в яких, окрім екологічних, привабливими є об'єкти духовної культури. Такими є й бібліотеки, мережі яких мають використовуватись оптимально. І цьому сприяє розвиток сільського туризму. Нині, на жаль, нерідко слово оптимізація мережі пов'язується із закриттям бібліотек, не враховуючи те, що в умовах інформаційного суспільства має бути забезпечено вільний доступ до інформації кожному громадянину, у тому числі і відпочиваючим на селі.

А для забезпечення цього необхідно подолати чинники, що стримують процес притоку іноземних інвестицій в сільський зелений туризм, а також іноземних туристів. Такими є й відсутність необхідної інформації з питань стану (соціально-економічного та екологічного) місцевого середовища.

А тому необхідно не лише поліпшувати стан навколишнього середовища в сільській місцевості, але і забезпечити ефективну рекламу кращих місцевостей, сільських населених пунктів, де можлива організація цього виду відпочинку уже в найближчий час, де уже функціонує відповідна інфраструктура для розвитку сільського зеленого туризму.

Пожвавленню розвитку сільського туризму буде сприяти зростання добробуту населення, послаблення темпів урбанізації з її негативним впливом на людину. Не секрет, що із забезпеченням базових потреб у матеріальних благах люди будуть все більше витрачати коштів на отримання послуг, у тому числі туристичних у сільській місцевості. А це в свою чергу виступатиме важливим чинником активізації господарського життя на селі, підтримки систем розселення, зупинення деградації розселенської мережі та поліпшення екологічної ситуації. Розвиток сільського туризму, як свідчить досвід багатьох країн, сприяє збереженню природи. Приміром, у Латинській Америці було запропоновано використовувати тропічні лісові масиви для потреб екологічного туризму на противагу лісозаготівлі. Екологічна діяльність використання земель як екотуристичних об'єктів чи лісозаготівельних територій у світі довели безперечно перевагу розвитку зеленого туризму.

Висновок. Таким чином, розвиток сільського зеленого туризму в Україні, у тому числі за рахунок використання землі як екотуристичного об'єкта, виступатиме важливим чинником зупинення деградації розселенської мережі, сприятиме розвитку депресивних територій та поліпшенню екологічної ситуації. Економічно розвинені країни, сільська місцевість яких зазнала індустріального та техногенного впливу, змушені шляхом великих зусиль відновлювати природне середовище. Адже досвід свідчить, що ефект від розвитку сільського туризму можна вважати сукупним – економічним, соціальним, екологічним. Останній проявляється як у збереженні довкілля для виникнення та існування рекреаційної сфери, так і для збереження нормальних умов для життєдіяльності людини. Тобто сільський туризм сприяє зростанню добробуту сільських жителів за умови збереження й охорони мальовничого

довкілля, яким славиться українське село. Звідси охорона довкілля має стати пріоритетною сферою уваги господарств сільського туризму.

Список використаної літератури:

1. Барановський М.О. Особливості трансформаційних процесів у розвитку аграрного сектора та сільських територій України / М.О. Барановський // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України. – К., 2010. – С. 34-36.
2. Гулич О.І. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій та його концептуальні положення / О.І. Гулич // Регіональна економіка. – 2004. – №4. – С. 120-126.
3. Державна цільова соціальна програма першочергового забезпечення централізованим водопостачанням сільських населених пунктів, що користуються привізною водою, на період до 2010 року // Урядовий кур'єр. 2008. – 10 вересня.
4. Доценко А.І. Сільське розселення в Україні: динаміка та структура. - К.: Фенікс, 2010. – 285 с.
5. Куценко В.І. Соціальний вектор економічного розвитку. – К.: Наукова думка, 2010. – 736 с.
6. Куценко В.І., Удовиченко В.П. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. – Чернігів, 2011. – 654 с.
7. Сільський туризм в Європі та Америці // Туризм сільський зелений. – 2009. – №11. – С. 13.
8. Статистичний щорічник України за 2009 р. – К., 2010. – С. 498.

КУЦЕНКО В.И. РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ МОДЕЛИ «ЗЕЛЕНЬИЙ РОСТ»

В статье раскрывается роль сельского туризма в обеспечении роста рабочих мест на селе, в росте благосостояния сельских жителей, в возрождении сельских территорий.

Ключевые слова: сельский, зеленый туризм, моделирование.

KUTSENKO V.I. DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN THE CONTEXT OF MODEL «GREEN GROWTH»

The article shows the role of rural tourism in the growth of jobs in the countryside, in the growth of welfare of rural residents and rural areas.

Key words: agriculture, green tourism, modeling.